DİL ARAŞTIRMALARI
Journal of Language Studies
Yıl/Year: 20, **Dönem**/Period: 2026-Bahar/Spring, **Sayı**/Number: 38
ISSN 1307-7821 | **e-ISSN** 2757-8003

ARAŞTIRMA MAKALESİ
Research Article

Nâbî'nin Kırk Hadis Tercümesinde Söz Edimlerinin İşlevi

The Function of Speech Acts in Nâbî's Translation of Forty Hadiths

Tarık Çelik
Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karabük/Türkiye
e-posta tarikcelik@karabuk.edu.tr
orcid 0000-0002-7340-2137
doi 10.54316/dilarastirmalari.1749276

Atıf
Citation
Çelik, Tarık (2026). Nâbî'nin Kırk Hadis Tercümesinde Söz Edimlerinin İşlevi. *Dil Araştırmaları,* 38: 193-215.

Başvuru
Submitted
23.07.2025

Revizyon
Revised
20.10.2025

Kabul
Accepted
04.04.2026

Çevrimiçi Yayın
Published Online
05.05.2026

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two

ÖZ

Dil iletişimi sağlayan bir araç olmanın ötesinde düşünceyi şekillendiren, kültürü meydana getiren ve aktaran bir dizgedir. Temel işlevi dünyayı algılama, anlama ve anlamlandırma olan dil, düşünceyi aktarma ve eyleme dönüştürme potansiyeline de sahiptir. Edimbilim bu noktada konuşmacının / dinleyicinin kimliği, konuşmanın bağlamı, niçin /nasıl söylendiği, sözceleme eyleminin ne zaman ve ne şekilde gerçekleştiği gibi ölçütleri de dikkate alarak bir değerlendirme yapar. Konuşmacının aslında ne demek istediğini, dolaylı çıkarıma dayalı anlamları da açığa çıkarır.

Bu çalışma, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Nâbî'ye ait manzum Kırk Hadis tercümesinde gerçekleştirilen söz edimlerini konu almaktadır. Hadis metinleri İslam dininde belirleyici etkiye sahiptir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in sözleri olan Hadis-i Şerifleri anlayıp uygulamak maksadıyla çok sayıda tercüme ve şerh yapılmıştır. Hadisi şeriflerin hem mensur hem manzum tercümeleri bu eserlere edebî bir nitelik de kazandırmıştır. Çalışmada Nâbî'ye ait hadis tercümelerinde yer alan söz edim yapılarının örnekleri incelenerek işlevleri bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada eserin Süleymaniye nüshası esas alınmış, eksik kısımlar Arkeoloji Yazmaları nüshasından tamamlanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde Searle'ün söz edimleri kuramından yola çıkarak yaptığı sınıflandırma esas alınmış, hadislerin Türkçe mealleri ve Nâbî'ye ait manzum tercümelerde belirtici, yönlendirici, yansıtıcı, bildirici ve yükümleyici söz edimleri değerlendirilmiştir. Seçilen hadislerin dinî, ahlaki ve sosyal işlevleri ortaya konmuştur.

referees and confirmed to be free of plagiarism.

Anahtar Kelimeler: Söz Edimi Kuramı, Sözceleme, Manzum Hadis Tercümeleri, Nâbî, Searle.

ABSTRACT

Language is more than just a tool for communication; it is a system that shapes thought, creates culture, and transmits it. Its fundamental function is to perceive, understand, and interpret the world, but it also has the potential to convey thought and transform it into action. At this point, speech act theory makes an assessment by taking into account criteria such as the identity of the speaker/listener, the context of the speech, why/how it was said, and when and how the speech act took place. It also reveals what the speaker actually meant, based on indirect inference.

This study examines the verbal acts in the rhymed translation of Kırk Hadis (Forty Hadiths) by Nâbî, one of the important figures in Turkish literature. Hadith texts have a decisive influence in Islam. From this perspective, numerous translations and commentaries have been made with the aim of understanding and applying the hadiths, which are the words of the Prophet. Both the prose and verse translations of the hadiths have also given these works a literary quality. The study examines examples of speech act structures found in Nâbî's translations of the hadiths and evaluates them in terms of their function. The Süleymaniye manuscript of the work was used as the basis for the study, with missing parts completed using the Archaeology Manuscripts copy. Searle's classification based on his theory of speech acts was used as a basis for analysing the data, and indicative, directive, reflective, informative and imperative speech acts in the Turkish translations of the hadiths and Nâbî's rhymed translations were evaluated. The religious, moral and social functions of the selected hadiths were revealed.

Keywords: Speech-Act Theory, Enonciation, Poetic Hadith Translations, Nâbî, Searle.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Language is more than just a tool for communication; it is a system that shapes thought, creates culture and transmits it. With its fundamental function being to perceive, understand and make sense of the world, language also possesses the potential to convey thought and translate it into action. At this point, discourse analysis conducts an evaluation by taking into account criteria such as the identity of the speaker/listener, the context of the speech, why and how it was said, and when and how the act of speech took place. It also reveals what the speaker actually intended to say, as well as meanings based on indirect inference. This study examines the speech acts employed in the poetic translation of the Forty Hadiths by Nâbî, one of the prominent figures in Turkish literature. Hadith texts hold a decisive influence within the Islamic faith. From this perspective, numerous translations and commentaries have been produced with the aim of understanding and applying the Hadith-i Sharifs, which are the words of the Prophet. Both prose and poetic translations of the Hadith-i Sharif have also imparted a literary quality to these works. In this study, examples of speech act structures found in Nâbî's Hadith translations have been examined and evaluated in terms of their functions. The Süleymaniye manuscript of the work was taken as the basis, with missing sections supplemented from the Archaeology Manuscripts copy. In the analysis of the data, the classification based on Searle's theory of speech acts was adopted, and the indicative, directive, reflective, declarative and obligatory speech acts in the Turkish

translations of the hadiths and in Nâbî's poetic translations were evaluated. The classification based on Searle's theory of speech acts was taken as the basis for the analysis of the data; in the Turkish translations of the hadiths and in Nâbî's verse translations, indicative, directive, reflective, declarative and obligatory speech acts were evaluated. The religious, moral and social functions of the selected hadiths were identified.
Research Problem: The central problem of the study is the identification of speech acts in Nâbî's poetic translation of forty hadiths and the determination of the functions they perform. The aim is to demonstrate the contribution of speech act theory to textual analysis.
Methodology: For this reason, the study includes both the Arabic text and the Turkish translation of the hadiths. The poems have been transcribed into prose and rendered into modern Turkish based on the copy held in the Esad Efendi collection (collection no: 01460-001) at the Süleymaniye Library, which is understood to have been copied by Ahmed bin Mustafa in the Hijri year 1156, as indicated by the 'Ketebe' inscription. In the final stage, the speech acts were analysed within the framework of Searle's (2000) classification of declarative, directive, expressive, performative, and obligatory acts. In this analysis, not only the poem but also the Turkish translation of the hadith was included in the evaluation, with the aim of identifying any differences in speech act structures between the hadith and the poem.
Findings: In light of the findings, there are differences in phrasing between the verses and the Turkish translations in 11 hadiths (27.5 per cent), whilst there are no differences in 29 hadiths. Consequently, 72.5 per cent of the hadiths are consistent with one another in this respect. It is thought that the reason for these differences lies in the poet's failure to remain strictly faithful to the text whilst adhering to the core message in the translation, and instead incorporating their own original interpretation. These original and literary touches have resulted in differences in verbal structure between the translations and the poetic renderings of some hadiths.
When the numerical distribution is considered, 25 indicative, 11 imperative and 4 reflective verb forms were found in the Turkish translations of the hadith texts; in the poetic translations of the hadiths, 21 indicative, 16 imperative and 3 reflective verb forms were found. This result indicates that hadith texts are fundamentally based on an informative and didactic discourse. The predominance of indicative verbs confirms that hadiths are, for the most part, texts serving the function of conveying, explaining and defining religious and moral truths.
Conclusion:The predominance of declarative acts confirms that hadiths are, for the most part, texts that serve to convey, explain and define religious and moral truths. In the comparison between prose translations and verse translations, the fact that the data in the numerical table are similar indicates a commonality of functional purposes despite the differences in text types. The functions of hadiths—teaching, describing moral principles and guiding people towards them—have been largely preserved. This commonality of functional purpose has also brought the distributions of speech acts largely into alignment.

0. Giriş

Yazılı ve sözlü iletişim dil ile gerçekleşir. İnançlar, gelenekler, kültüre ait bilgi birikimler yine dil sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Dil, bu işlevinin yanı sıra bireysel ve toplumsal ilişkilerin kültüre özgü bir biçimde kurgulanmasında da başat role sahiptir. Jakobson (1960), dilin temel işlevini bildirişim olarak kabul eder ve bildirişimin altı işlevine vurgu yapar: göndergesel işlev, ifade işlevi, irade işlevi, şiirsel işlev, ilişki işlevi, üst dil işlevi. Etnograf ve dil antropoloğu olan Malinowski ise dilin öncelikli işlevinin edimsel olduğunu ifade eder: "Dilin ilkel işlevinde ve orijinal biçiminde, esasen edimsel bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz; dil, birlikte yürütülen insan eyleminin vazgeçilmez bir unsuru olan

bir davranış biçimidir" (Malinowski, 1923, akt. Altınörs, 2023: 156). Edimsel işlevin taşıyıcısı ve dil ile edim arasındaki bağlantıyı sağlayan unsur ise sözcedir.

Çalışmanın temel problemi Nabî'ye ait manzum kırk hadis tercümesindeki söz edimlerinin tespit edilmesi ve bunların üstlendikleri işlevlerin ortaya tespit edilmesidir. Bu yolla söz edim kuramının metin çözümlemelerine katkısının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu sebeple çalışmada hadislerin hem Arapçasına hem de Türkçe mealine yer verilmiştir. Ketebe kaydından Ahmed bin Mustafa tarafından hicri 1156 yılında istinsah edildiği anlaşılan Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonuna (koleksiyon no: 01460-001) kayıtlı nüsha esas alınarak manzumeler çeviri yazıya aktarılmış ve Türkiye Türkçesi ile anlamlandırılmıştır. Son aşamada ise söz edim yapıları Searle'ün (2000) sınıflandırmasına göre *kesinleyici (belirtici), yöneltici (yönlendirici), dışavurucu (yansıtıcı), bildirge (bildirici), yükleyici (yükümleyici) edimler* çerçevesinde incelenmiştir. Bu incelemede sadece manzume değil hadisin Türkçe meali de değerlendirmeye katılarak hadis ve manzume arasında söz edim yapısı açısından farklılıklar varsa ortaya konulması hedeflenmiştir.

1. Sözce, Sözceleme ve Söz Edim Kuralı

Sözce belli bir yerde, belli bir zamanda, belli bir kişi tarafından söylenen ya da yazılan dilsel bir olgudur. Sözceleme ise bu sözceyi üretme edimidir (Kıran 1999: 98). Sözce, tümce gibi sözdizimsel açıdan eksiksiz, kusursuz olmayıp her bağlamda aynı anlamı taşımaz. Sözce bir ünlem olabildiği gibi sözdizimsel açıdan eksik ya da yanlış olabilir, her bağlamda ya da sözceleme durumunda farklı anlamlar taşıyabilir, farklı anlamlandırmalar yapılabilir (Eziler Kıran 2014: 721).

Sözcelemede bağlam belirleyicidir. Zaman, mekân, konuşmacı, varsa diğer katılımcılar, konuşmacı ve katılımcıların birbirlerine göre sosyal pozisyonları, sözcenin öncesi ve sonrası bağlamı etkileyen unsurlardır. Bürün olarak da adlandırılan parçalarüstü ses birimleri de (vurgu, tonlama, durak, ezgi, süre vb.) sözcelemeyi etkileyen dil ögeleridir. Bu ögelere bağlı olarak sözcelemenin tehdit, takdir, eleştiri, kızma, şaşırma gibi tutumları karşıladığı sonucuna varılır. Mesela "Görüşürüz." tümcesi iyi dilek temennisi, tehdit, hesaplaşma veya gelecek için bir toplantı/buluşma tasarlama anlamlarıyla kullanılabilir. Hangi bağlamda kullanıldığı anlamın belirlenmesinde anlam ayırıcı unsur olarak değerlendirilir. Ayrıca konuşmacının sözceleme esnasında vurgu, tonlama, süre gibi parçalarüstü birimleri kullanma şekli de belirleyici olacaktır.

Saussure'ün dili söze çeviren bireyin kimliği, konumu; sözün sınırları ve özellikleri 1960'lardan sonra yeni araştırmalara konu olmuştur. Anlambilim, göstergebilim ve edimbilim konusundaki çalışmaların yanında Anglo-sakson araştırmacıların söz edimleri konusundaki görüşleri Fransız dilbilimci Émile Benveniste'in görüşlerini etkilemiştir (Eziler Kıran 2019: 1). Sözceleme kuramı, Benveniste tarafından her söylemin bir kişi tarafından, başka bir kişiye söylendiği yer ve zamana göre anlam kazandığı düşüncesiyle ortaya atılmıştır (Güven ve Eziler Kıran 2021: 334). Birbirinden farklı dönemlerde ortaya çıkan sözceleme

kuramı ve edimbilim zamanla birbirinden etkilenmiş, birbirini beslemiş ve sonuç olarak birbirinin tamamlayıcısı konumuna gelmiştir.

İngilizce *speech act theory* kavramının karşılığı olarak söz edim veya söz eylem kuramı terimleri kullanılmaktadır. Dilbilim, edebiyat, felsefe, iletişim, ilahiyat, eğitim bilimleri gibi disiplinlerin ilgi odağı olan kuramla ilgili çalışmaların çoğunlukla söylem/metin çözümleme üzerine odaklandığı görülmektedir. Türk dili özelinde edebî ve dinî metinler üzerinde yapılmış bazı çalışmalar olmakla birlikte nispeten gelişmekte olan bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Hirik'in (2019) *Dede Korkut Hikayeleri'nde Söz Edim Yapıları* başlıklı çalışması, Akkaya ve Toplu'nun (2022) *Uzay Güzeli Adlı Çocuk Oyununda Söz Edimsel Uygulama* isimli çalışması ve Say'a ait *Ay Işığında Şamata Adlı Tiyatro Metninde Söz Edim İncelemesi* bu çalışmalardan birkaçıdır.

Söz edimi terimi, felsefede gündelik dil üzerine yapılan çalışmalardan türemiştir (Wittgenstein tarafından 1930'larda başlatılmıştır). Bu çalışmalarda, konuşmacının ve dinleyicinin söylemi ile davranışları ve kişiler arası iletişim sırasında deneyimledikleri eylemler ve olaylar arasındaki ilişkiyi gösterecek mantıksal kurallar ortaya konulmaya çalışılır (Bell 1991: 173).

Wittgenstein (2005:16-107), dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütünü dil oyunu olarak tanımlar. Ona göre "dil-oyunu" terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu bir diğer deyişle eylem biçimini öne çıkarma anlamına gelmektedir. Bununla birlikte tüm eylem biçimleri gibi dilin anlamının da kullanımında yattığını savunarak bağlamın önemini vurgulamaktadır. Bu düşüncesi Austin'in Söylemek ve Yapmak adlı eserinde ortaya koyduğu söz eylem kuramına ilham olmuş ve öğrencisi Searle bu kuramı geliştirerek daha ileriye taşımıştır. Searle (2011: 21), *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak* isimli eserinde Austin'e ait genel çözümleme kalıbını benimsediğini ifade etmektedir.

Austin'in etkilediği bir başka isim de Grice'dir. Grice (1975: 45-53), *iş birliği ilkesi* olarak adlandırdığı kuramda iletişimin sağlıklı olmasının konuşan kişinin niyetinin doğru sezilmesine bağlı olduğunu savunmaktadır. İletişim sürecinde taraflardan şu dört maksime uymaları beklenir: yeterlilik, doğruluk, ilgililik ve açıklık. Bu, anlamın doğru ve etkili aktarılması için önemlidir. Söz konusu maksimlerin doğrudan veya dolaylı olarak ihlal edilmesi farklı anlam katmanlarını ortaya çıkarmaktadır. Grice'e göre bazı ilkeler söylenen düzeyde ihlal edilse de sezdirilen düzeyde gözetilebilir. Söylenen ve sezdirilen ayrımı böylece ortaya çıkar. Örneğin bir sırrı ifşa kimse için söylenen "X harika bir arkadaştır." İfadesi nitelik ilkesini ihlal ederken sezdirilen düzeyde onun aslında kötü bir arkadaş olduğu mesajını verir.

Austin'de (2009: 117-162), bir söz edimi temelde üç edime dayanır: düzsöz edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi. Bir edimde bulunmayı bir edimsöz ediminde bulunmak yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmak olarak izah etmektedir. Ayrıca Austin üretilmiş edimsözlerin *edimsöz gücü*ne (illocutionary force) göre ayrılmış sözcelem ulamlarından bahsetmektedir: *hüküm belirticiler, erk belirticiler, sorumluluk yükleyiciler, davranış belirticiler* ve *serimleyiciler*. Sözceleme ile beraber veya

sonrasında bir eylem gerçekleşirse ya da diğer bir deyişle bir söz başka bir hareketin ortaya çıkmasına sebep olursa düzsöz edimi, edimsöz edimine (illocutionary act) dönüşür.

Searle (2000: 49-51) söz eylemleri 5 başlıkta sınıflandırır: kesinleyiciler, yönelticiler, yükleyiciler, dışavurucular, bildirgeler.

> Kesinleyici: Bu sınıfa giren edimsöz edimleri dile getirilen önermenin doğruluğunu savunan kişiyi yükümlülük altına sokar. Daha açık bir deyişle bu tür edimsöz edimlerinin önerme içeriğinin dünyaya uygun olması beklenir. İddia etmek, bildirmek, yadsımak, savunmak, bilgi vermek, yemin etmek, itiraf etmek, tanıklık etmek bu tür edimsöz edimlerindendir.
> Yöneltici: Dinleyen kişiye bir şey yaptırmaktır. Sormak, emretmek, buyurmak, rica etmek, yalvarmak, dua etmek yasaklamak, izin vermek, önermek, (. . . yapması konusunda) ısrar etmek bu edimlerin tipik örnekleridir.
> Yükleyici: Konuşan kişiyi gelecekte bir şey yapma konusunda bir yükümlülük altına sokmak olan edimlerdir. Böyle bir edimde bulunan kişi, bir yönelimini dışavurur. Söz vermek, tehdit etmek, (… yapacağına) yemin etmek, (… yapmayı) reddetmek, (… yapmayı) teklif etmek, (… yapacağı konusunda) güvence vermek böyle edimlerdir.
> Dışavurucu: kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumu dışavurmak olan edimsöz edimleridir. Örneğin teşekkür etmek, tebrik etmek, özür dilemek, taziyede bulunmak, esef etmek bu türe girer.
> Bildirge: Dünyada bir değişiklik meydana getirmeyi amaçlar. Konuşan kişi dünyada dünyayı söze uydurarak bir değişiklik yaratmak yoluyla sözünü dünyaya uygun bir hale getirir. İstifa etmek, işten kovmak, atamak böyle edimlerdir.

2. Nâbî'nin Manzum Hadis Tercümesinde Kullanılan Söz Edimleri

"Nabi 17. yüzyılın en önemli şairlerinden biridir. 1052'de (1642) Ruha'da (Şanlıurfa) doğdu. Asıl adı Yûsuf olmakla beraber Nâbî mahlasıyla tanındı (…) Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Urfa'da geçiren Nâbî'nin burada iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsça öğrendiği anlaşılmaktadır" (Karahan: 2006: 258). Nâbî, hem manzum hem de mensur eserler telif etmiştir. *Dîvan, Hayriyye, Surnâne, Tuhfetü'l-Haremeyn, Münşeât, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* eserlerinden bazılarıdır.

İslam edebiyatında kırk hadis içeren eserler Arapça, Farsça ve Türkçe olarak telif edilmiştir. Bu telif faaliyetlerinin temel sebebi olarak Hz. Muhammed'in 'Ümmetimden kırk hadis ezberleyen kimseyi Allahu Teala fakihler ve âlimler zümresinden diriltir.' hadis-i şerifi gösterilir (Bektaş 2018: 9). Nâbi'nin Kırk Hadis Tercümesi, Abdurrahman Câmî'nin (1414-I492) kendi kırk hadis tercümesi için seçtiği hadisleri içermektedir. Câmî'nin Kırk Hadis Tercümesi Farsça, Nâbî'ninki ise Türkçedir. Eser, toplam 42 kıtadan meydana gelmiştir (Özdemir 2021: 142-142).

"Dinin doğru anlaşılması, öncelikle Kur'ân-ı Kerim ve sünnetin doğru anlaşılması ve yorumlanmasına bağlıdır. Kur'ân-ı Kerim'i en iyi anlayan, onu tatbik eden, tefsir eden hiç kuşkusuz peygamberimizdir. (…) Hz. Peygamber'in hadislerdeki

anlatımı ve dil özelliklerini doğru tesbit etmek ve analiz etmek hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması açısından fevkalade öneme haizdir" (Sancaklı 2017: 105).

1.Hadis

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

Sizden biriniz, kendisi için hoş gördüğünü din kardeşi için de hoş görmedikçe gerçek mü'min olamaz. (Bektaş 2018: 19)

Manzume:

Didi faḫr-i rusül degil müʾmin
O kesān-kim zí-rūy-i ṣıdḳ u vefā
Kendü nefsine gördigin lâyıḳ
Görmeye tā birāderine revā

(Tüm peygamberlerin iftiharı olan (peygamberimiz) dedi ki sadık ve vefalı kişiler kendi nefsine layık gördüğünü kardeşi için layık görmezlerse (gerçek) mümin değildirler.)

Hadiste mümin tanımlaması temelinde doğru olan davranışa yönlendirme yapılmıştır. Manzume ise hadisteki ifadeyi olduğu gibi aktarmaktadır. Her ikisi için de yönlendirici edim söz konusudur.

2.Hadis

مَنْ أَعْطَى لِلَّهِ وَمَنَعَ لِلَّهِ وَأَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الإِيمَانَ

Verdiğini Allah için veren, vermediğini Allah için vermeyen, sevdiğini Allah için seven, sevmediğini Allah için sevmeyen (kimse), imanını kemale erdirmiştir. (Bektaş 2018: 20)

Manzume:

Olur ol kimse kāmilü'l-ímān
Ḫalḳdan bí ümíd ḫavf u recā[1]
Ola lillāh cümle ḥālinde
İtdigi ḥubb u buġż u menʿ u ʿaṭā

(Sevmesi, buğz etmesi, ihsanda bulunması/bağışlaması veya vermemesi/engel olması ile halktan bir şey ummadan (Allah'a karşı) korku ve ümit içinde olan kişi kamil (tam) iman sahibi olur.)

Hadiste tam bir imanın nasıl sağlanabileceği bilgisi aktarılmaktadır. Bu sebeple belirtici edim söz konusudur. Manzume de içerdiği edim bakımından hadisle aynı doğrultudadır.

3.Hadis

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِه وَيَدِهِ

Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanların emniyette olduğu kimsedir. (Bektaş 2018: 21)

Manzume:

Müslim ol kimsedür ḥaḳíḳatde
İtmeyüp kesb-i cürm beyhūde
Fiʿl ü ḳavl ü yed ü lisānından
Müslimūn ola cümle āsūde

(Gerçek Müslüman o kişidir ki boş yere kusur işlemez. Elinden, dilinden ve hareketlerinden tüm Müslümanlar huzurlu olur.)

[1] Süleymaniye nüshasında bulunmayan mısra Beyazıt nüshasından (B5273/6) alınmıştır.

Hadiste Müslüman kavramı net bir şekilde tanımlanmıştır. Müslümanların elinden ve dilinden emin olan kimse Müslüman olarak tanımlanmaktadır. Nâbî de aynı minvalde ek yaparak aynı zamanda Müslüman'ın boş yere hata etmeyen kişi olduğunu ifade etmiştir. Hadis metninde ve manzumede belirtici edim bulunmaktadır.

4.Hadis
خَصْلَتَانِ لاَ يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ
Bir müminin imanıyla cimrilik ve kötü huy bir araya gelmez. (Bektaş 2018: 22)
Manzume:
Ṭabʿ-ı müʾminde ictimāʿ itmez
İki ḫaṣlet ki pest ḫaṣletdür
Ehl-i ímāna nâ-muvāfıḳdur
Ḫūy-ı bed biri biri ḫıssetdür
(İman ehline uygun düşmeyen iki kötü huy vardır ki bunlar müminin tabiatında bir araya gelmez: Biri kötü huyluluk, biri de cimriliktir.)
Müslüman'ın karakter yapısının tasvir edildiği hadiste ve manzum şerhte belirtici edim söz konusudur.

5.Hadis
يَشِيبُ ابْنُ آدَمَ وَتَشُبُّ فِيهِ خَصْلَتَانِ الْحِرْصُ وَطُولُ الْأَمَلِ
İnsanoğlu yaşlanır ancak ondaki iki özellik genç kalır: Hırs ve tûl-i emel (sonsuz ümitler). (Bektaş 2018: 23)
Manzume:
Ṭurfedür ṭínet-i bení ādem
Bulduġınca binā-yı ʿömri ḫalel
Gerd ḫırṣıyla anda tāzelenür
Rişte-i ʿankebūt tūl-i emel
[Ömür binası noksanlaşıp bozuldukça toprak (mal) hırsı ile örümcek ağı (misali) uzun emeller taze (diri) kalır.]
İnsan fıtratına dair bilgi aktarımının olduğu hadisin Türkçe mealinde ve manzumede belirtici edim bulunmaktadır.

6.Hadis
مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللهَ
İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez. (Bektaş 2018: 24)
Manzume:
Cümle niʿmet cenāb-ı ḥaḳḳuŋdur
Her kimüŋ desti ile bulsa ḫuṣūl
Eyleyen şükr-i nāsdan iʿrāż
Şükr-i ḥaḳdan irāde itdi ʿudūl
(Kimin eli karışırsa karışsın tüm nimetler Cenab-ı Hakkındır. İnsanlara teşekkür etmekten kaçınan kişi Allah'a teşekkürden de sapmayı irade etmiştir.)
Hadis metninde normatif davranışa yönlendirme söz konusudur. Yönlendirilen davranıştan kaçınmanın sonucu hakkında bilgi de aktarılmıştır. Nâbî'nin manzumesinde ilk beyit hadis metninde yer almasa da bağlamı tamamlayıcı niteliktedir. Ahlaki bir davranışla ilgili bilgi verilmiş, davranışı tercih alıcının seçimine bırakılmıştır. Bu açıdan belirtici edimin varlığından söz edilebilir.

7.Hadis
مَنْ لاَ يَرْحَمِ النَّاسَ لاَ يَرْحَمْهُ اللهُ
İnsanlara acımayana Allah acımaz. (Bektaş 2018: 25)
Manzume:
Ḥükm-i mízān-ı ʿadl-i rabbānî
Ne revā ẓâlime ide ḥürmet
Nāsa raḥm itmeyen bed-āyine
Eylemez ḫazret-i ḫudā raḥmet
(Her şeyi adaletle tartan rabbani hüküm zalime hürmet etmeyi reva görmez. İnsanlara merhamet etmeyen kötü huylulara Allah da merhamet etmez.)
İnsanlara merhamet etmenin öğütlendiği hadis metni ve manzumede belirtici edim bulunmaktadır.

8.Hadis
الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلاَّ ذِكْرَ اللهِ تعالى
Dünya lanetlidir, Allah Teala'nın zikrinden başka onda ne varsa lanetlidir. (Bektaş 2018: 26)
Manzume:
Serteser oldı lāyıḳ-ı laʿnet
Cümle eczā-yı ʻālem-i fānî
Yok bu vírāne içre müstes̲nâ
Meger illā ki źikr-i yezdānî
[Fani âlemin içinde ne varsa hepsi lanetlenmeye layık oldu. Bu viranede (dünyada) bundan müstesna kalan sadece Allah'ı zikretmektir.]
Hadiste dünyanın Allah katındaki değeri hakkında bilgi aktarılmaktadır. Belirtici edim söz konusudur. Manzume de hadis ile bu noktada uyumludur.

9.Hadis
الغِنَى اليَأْسُ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ
Zenginlik, insanların ellerindekinden ümit kesmektir. (Bektaş 2018: 27)
Manzume:
Bulamazsın ġınā-yı ṭabʿa ẓafer
Künc-i yeʾs olmaduḳça saŋa maḳar
Olamazsın ġanî ḥaḳíḳatde
Ġayriden itmedükçe ḳaṭʿ-ı naẓar
[Ümitsizlik köşesi sana mesken olmadıkça yaratılış (huy/mizaç) zenginliğine zafer bulamazsın. Başkası(nın elindeki) ile alakanı (ondan beklentini) kesmedikçe gerçek manada zengin olmazsın.]
Hadis metni zenginliğin tanımını yapması sebebiyle belirtici edim içermektedir. Nâbî'nin manzumesi ise hadisteki manayı vermekle birlikte daha öğüt verici bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan yönlendirici edim içermektedir.

10.Hadis
مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ
Kendini ilgilendirmeyeni terk etmesi, kişinin Müslümanlığının güzelliğindendir. (Bektaş 2018: 28)
Manzume:
ḳavl u fi'lüŋde terk-i bí-maʿnā
ḥüsn-i islāmdan olundı şümār
Ana saʾy it ki ḳavlle fiʿlüŋ

Dínüne ola zíynet-i ruḫsār
[Anlamsız (boş) söz ve davranışı terk etmek İslamın güzelliği olarak kabul edildi. Onu elde etmeye çalış ki dininin yüzü ağarsın (güzelleşsin).]
Hem hadisin Türkçe mealinde hem de manzumede kişinin boş ve anlamsız işleri terk etmesi öğütlenmektedir. Bu açıdan yönlendirici edim içermektedir.

11.Hadis
لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ
Yiğit, güreşte yenen değildir. Gerçek yiğit öfke anında kendini tutandır. (Bektaş 2018: 29)
Manzume:
Pehlivân ol degül ki küştíde
Ḫaşmına ġālib ü bahādır ola
Pehlivānlıḳ odur ki vaḳt-i ġażab
Żabt-ı nefs-i şedíde ḳādir ola
(Pehlivan güreşte karşısındakini yenip kahramanlık yapan kişi değildir. Pehlivanlık, öfkelendiği zaman şiddetlenen nefsini zaptetmeye gücü yetmektir.)
Manzume hadis içeriğini tam olarak karşılamaktadır. Her ikisinde de pehlivan tanımı yapıldığından belirtici edim söz konusudur.

12.Hadis
لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، إِنَّمَا الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ
Zenginlik mal çokluğunda değildir. Asıl zenginlik gönül zenginliğidir. (Bektaş 2018: 30)
Manzume:
Mālı ẓann itme māye-i devlet
Mālı bisyār olanı ṣanma ġaní
Ġaní ol kimsedür haḳíḳatde
Züll-i ġışşdan ki ola müstaġní
(Malı mutluluğun sermayesi/gereği zannetme, malı çok olanı da zengin sanma. Gerçekte zengin kimse hilekarlığa tenezzül etmeyen kişidir.)
Hadisin Türkçe mealinde zenginlik tanımı yapılmıştır. Manzumede ise malın ne olmadığı ifade edildikten sonra zengin kavramı hadisin ışığında tanımlanmaktadır. Her ikisi için de belirtici edimin varlığından söz edilebilir.

13.Hadis
الحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ
İşi sıkı tutmak güvenmemektir. (Aşırı ihtiyat, güvensizlikten doğar). (Bektaş 2018: 31)
Manzume:
Maʿnā-i ḥazm u iḥtiyāṭ u ḥaźer
Diḳḳat olınsa bed-gümānlıḳdur
İntibāh u başíret üzre sülūk
Ḫırmen-i emne pāsbānlıḳdur
[Dikkat edilse dikkat, ihtiyat ve sakınmanın manası suizandır (kötü düşünmektir). Uyanık olmak ve ileri görüşlü davranmak emniyet harmanına bekçiliktir.]
Hem Türkçe mealde hem de manzumede karşılaştırmalı değerlendirme sonrasında tanımlama yapılmıştır. Belirtici edim baskındır.

14.Hadis
العِلْمُ لاَ يَحِلُّ مَنْعُهُ
Bilginin esirgenmesi helal olmaz. (Bektaş 2018: 32)
Manzume:
Pertev-i rūy-i āfitāb gibi
ʿİlmüŋ olmaz diríġ ü menʿi ḥalāl
Teşnegāna sehāb-ı dānişiŋi[2]
İtme feyż-i ifādede ihmāl
(Güneş ışığı gibi, ilmin de esirgenip engellenmesi helal/caiz olmaz. Susuzlara bulut (ol), faydalı olmada ihmalkâr olma.)
Hadisin Türkçe mealinde dini bir hüküm ortaya konulmaktadır. Burada asıl amaç bir edime yönlendirmek, bir davranış kazandırmaktır. Bu sebeple yönlendirici edim söz konusudur.

15.Hadis
الكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ
Güzel söz sadakadır. (Bektaş 2018: 33)
Manzume:
Sāʾilüŋ sürme-i taṣadduḳ ile
Çeşm-i ümmídin itmedünse münír
Bāri vírānezār-ı ḫāṭırını
Eyle ṭíb-i kelâmla taʿmír
(Sadaka sürmesiyle dilencinin ümit gözünü aydınlatmadınsa, bari yıkık gönlünü güzel sözle tamir et.)
Hadisin Türkçe meali sadaka ve güzel söz arasındaki bağlantıyı ortaya koymakta, tanım yapmaktadır. Bu açıdan belirtici edim içerir. Manzumenin tamamında ise hadisi şerh eder mahiyette ne yapılması gerektiği doğrudan aktarılmış, nasihat verilmiştir. Yönlendirici edim içermektedir.

16.Hadis
كَثْرَةُ الضَّحِكِ تُميتُ القَلْبَ
Çok gülmek kalbi öldürür. (Bektaş 2018: 34)
Manzume:
Gerçi emvācı cūy-bāruŋ olur
Bāʿis-i irtiyāḥ-ı sebze vü berg
Lík mevc-i müselsel-i ḫande
Ḳalb-i ābādı ġarḳ-ı lücce-i merg
(Gerçi akarsuyun dalgaları çimen ve yaprakların ferahlamasına sebep olur. Lakin peşpeşe gülüşlerin dalgası neşeli kalbi ölüm denizinde boğar.)
Hadis metninde çok gülmenin kalbe vereceği zarardan yola çıkarak bir davranış biçimine yönlendirme yapılmıştır. Her ne kadar manzumenin ilk beytinde bir yönlendirme bulunmasa da ikinci beyitte yer alan ve hadisi açıklar nitelikte olan yönlendirme dikkati çekmektedir. Yönlendirici edim söz konusudur.

17.Hadis
الجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الأُمَّهَاتِ
Cennet, annelerin ayakları altındadır. (Bektaş 2018: 35)

[2] Süleymaniye nüshasında eksik olan mısra (dānişiŋi sözcüğü) Arkeoloji yazmaları nüshasından tamamlanmıştır.

Manzume:
Neyl-i gül-geşt-i gülistān-ı behişt
İrtiyāb-ı rızâ-yı mâderdür
Gerden-i cānda ḥaḳḳ-ı terbiyyet
Niʿmet-i cennete berāberdür
[Cennetin gül bahçesinde gül gezintisi ile muradına ermek, annenin rızasından şüphe etmek(ten)dir (onu razı etmeye bağlıdır), can gerdanında terbiye (ederek büyütme) hakkı cennet nimetlerine denktir.]
Annenin hem insanın hayatındaki konumuna dair bir tespit ve cenneti kazanmanın yolunun onun rızasına bağlı olduğu bilgisi aktarılan hadis belirtici edim içermektedir.

18.Hadis
البَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالمَنْطِقِ
Belâ, söze bağlıdır. (Bektaş 2018: 36)
Manzume:
Ṣūret ü maʿnâ-i lisānumuza
Lafẓ u maʿnāda bi'l-muṭābıḳdur
Rūy-ı insāna der-güşā-yı belā
Maʿnā ekśer kilíd-i nāṭıḳdur
[Söyleyişimizin şekli ve manası, söz ve mananın uyumlu (olmasına bağlı)dır. Çoğunlukla insanın yüzüne bela kapısını açan konuşanın dilidir.]
Hadis, kişinin belaya muhatap olmasında dilinin önemli olduğu bilgisini aktarmaktadır. Doğrudan bir yönlendirme söz konusu değildir. Bu açıdan belirtici edim söz konusudur.

19.Hadis
النَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ
Kaçamak bakış, şeytanın zehirli oklarından biridir. (Bektaş 2018: 37)
Manzume:
Rūy-i ḫūbāna naẓre-i nā-gāh
Nāvek-i zehr-nāk-i şeyṭāndur
Ruḫ-ı nā-maḥreme nigāh itmek
Āteş-i ḫān-mān-ı sāmāndur
[Güzellerin yüzüne âni (yersiz) bakış şeytanın zehirli okudur. Namahrem olan yanağa (yüze) bakmak aile huzurunun/düzeninin ateşidir.]
İslam dininin değer yargılarında kendisine nikah düşen kişiye kaçamak bakışla nazar etmek yasaktır. Bu bilginin yer aldığı hadis, doğrudan bir emir içermeyip bu tanıma uyan bakışın şeytanla olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Dolaylı bir yönlendirmenin varlığından söz edilebilir ancak hadiste ve onu şerh eden manzumede belirtici edim bulunmaktadır.

20.Hadis
لاَ يَشْبَعُ الْمُؤْمِنُ دُونَ جَارِهِ
Mümin, komşusu aç iken karın doyurmaz. (Bektaş 2018: 38)
Manzume:
Her kimüŋ k'ola ḫān-ı ḳalbinde
Nān-ı İslām u ni'met-i ímān
Nice lāyıḳ ki kendi sír yatup
Cūʿa hem-sāyesin göre şāyān

(Gönül sofrasında İslam ekmeği ve iman nimeti olan kimse kendi tok yatıp komşusunu açlığa layık görmez.)
Kendisini Müslüman olarak tanımlayan kişinin ekmeğini komşusuyla bölüşmesinin lüzumu ifade edilmektedir. İslam'a ait sosyal bir değer yargısına yönlendirme söz konusudur. Her ne kadar Müslüman tanımı yapılsa da hadis Müslümanları bir davranışa sevk etme gayesi taşımaktadır. Yönlendirici edim etkilidir.

21.Hadis
لُعِنَ عَبْدُ الدِّيْنَار، لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ
Altına kul olan lanetlensin, gümüşe kul olan lanetlensin. (Bektaş 2018: 39)
Manzume:
Ḫālıḳ u rāzıḳ-ı zemín ü semā
Rızḳuŋ iḥsān iderken ey maġbūn
Zer ü síme perestiş eyleyene
Ne revādur ki dinmeye melʿūn
[Ey şaşkın! Yerle göğün yaratanı ve rızık vereni, rızkını ihsan ederken altın ve gümüşe taparcasına sevene mel'un (lanetlenmiş) denmez mi?]
Hadiste ve manzumede birbiriyle uyumlu olarak yansıtıcı edim içermektedir. Bu edim türünde bir kural koyma veya nasihat etme değil duygunun dışa vurulması söz konusudur. Dua/beddua duygusal yoğunluk içeren sözlerdir. Bir tepkinin ifadesidir. Burada altın ve gümüşe neredeyse tapanlara karşı bir tepki ve öfke hissedilmektedir. Yönlendirici edim ikincil ve dolaylıdır.

22.Hadis
دُمْ عَلَى الطَّهَارَةِ، يُوَسَّعُ عَلَيْكَ فِي الرِّزْقِ
Temiz olmaya devam et; rızkın genişletilir. (Bektaş 2018: 40)
Manzume:
Müʾminíne devām ṭuhrladur
Vusʿ-i erzāḳa kesb-i istiḥḳāḳ
Çirkdür ṭuhra oldı vā-beste
Feṯḥ-i bāb-ı ḫazāʾin-i erzāḳ
(Mü'min olmak, rızkın genişlemesi temiz olmakladır. Rızık hazinelerinin kapısının açılması temiz/pis olmaya bağlıdır.)
Hadisin Türkçe meali açıkça Yönlendirici edim içermektedir. Nâbî'nin manzumesinde ise Mümin olmak demenin ne olduğu / geniş rızka sahip olmanın yolu ile temiz olmak arasında bağlantı kurularak bilgi aktarılmaktadır. Yönlendirici edim içeren hadisin manzum şerhi belirtici edim içermektedir.

23.Hadis
لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ
Mümin bir delikten iki kere sokulmaz. (Mü'min iki kere aldanmaz.) (Bektaş 2018: 41)
Manzume:
Dām-ı mekrine düşme eylese de
Ḫaşm-ı dírín temelluḳāt iẓhār
Köhne sūrāḫdan o mār yine
Müʾmin olmaz gezíde díger-bār
(Eski düşmanlar sana dalkavukluk etse de tuzağa düşme, Köhne delikteki o yılan tarafından ısırılan Mümin bir daha ısırılmaz.)

Müminin ferasetli ve uyanık olmasının, aynı hatalara tekrar tekrar düşmemesinin gerekli olduğu hadiste ve manzumede ele alınmıştır. Her ikisinde de yer alan yönlendirici edim manzumede daha açıktır.

24.Hadis
العِدَةُ دَيْنٌ
Verilen söz, borçtur. (Bektaş 2018: 42)
Manzume:
İtdigüŋ vaʿdeye vefā eyle
Ki vefā aḥsen-i ḫaṣāʾildür
Źimmet-i ṣıdḳa deyndür vaʿde
Ḫulf-i vaʿd aḳbeh-i rezāʾildür
(Verdiğin sözü yerine getir çünkü vefa hasletlerin/huyların en güzelidir. Sözüne sadık kalmak borçtur, sözünden dönmek rezilliklerin en çirkinidir.)
Hadis metninde belirtici edim bulunmaktadır, dolaylı olarak yer alan yönlendirici edim ise manzumede belirgin olarak yer almaktadır. *İtdigüŋ vaʿdeye vefā eyle* ifadesi okuru yönlendirmeyi amaçlar. Takip eden mısralarda ise bu yönlendirme gerekçelendirmiştir.

25.Hadis
المَجَالِسُ بِالأَمَانَةِ
Meclislerde konuşulanlar, emanettir. (Bektaş 2018: 43)
Manzume:
Ey olan maḥrem-i mecālis-i ins
İtme naḳl-i suḫen ki āfetdür
Ḥoḳḳadur ḥalḳa-i mecālis-i pāk
Andaki dürr-i rāz emānetdür
[Ey insan meclislerine mahrem (sırdaş) olan! Söz getirip götürme ki o beladır. Temiz meclislerin halkası hokkadır (küçük kap). Ondaki sır incileri ise emanettir.]
Hadisin Türkçe mealinde insanların sırlarını bilen kişi için bunun emanet olduğu/olması gerektiği aktarılmaktadır. Belirtici edim birincil, yönlendirici edim ise daha dolaylı ve ikincildir. Nâbî'nin manzumesinde emir cümlelerinin varlığı yönlendirici edimi öncelikli ve belirgin kılmaktadır.

26.Hadis
المُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ
Kendisine danışılan kişi güvenilir kişidir. (Bektaş 2018: 44)
Manzume:
Müsteşār itdigün kimesne eger
Senden eylerse rāh-i ḫayrı nihān
Saŋa nisbet ḫıyānet itmiş olur
Olsa da ḫilḳatinde ehl-i emān
[Danıştığın kimse eğer senden hayır yolunu gizlerse yaratılış bakımından (fıtraten) güvenilir olsa da sana ihanet etmiş olur.]
Hadis metnindeki *kendisine danışılan kişi güvenilir kişidir* ifadesi *güvenilir kişi olmalıdır* anlamına geldiğinden yönlendirici edim söz konusudur. Ancak manzumede doğrudan yönlendirme yerine danışılan kişinin doğru yolu göstermekten kaçınması ile ortaya çıkacak sonuca dikkat çekilmektedir. Bu bakımdan belirtici edim içermektedir.

27.Hadis
السِّمَاحُ رِبَاحٌ
Cömertlik, kazançtır. (Bektaş 2018: 45)
Manzume:
Ḥaḳ budur kim ṣıfāt-ı ʿulyādur
Cūd u ʿafv u semāḥ u luṭf u kerem
Ne şerefdür olup bu gün memdūḥ
Rūz-i maḥşerde olasın ḫurrem
[Hakikat budur ki ihsan, cömertlik, affetmek, ikram çok yüce sıfatlardır/makamlardır. Ne şereftir bugün (bu sıfatlarla) methedilmek, mahşerde ise sevinçli olmak.]
Manzume ve hadisin Türkçe meali belirtici edim taşımaktadır. Hadiste cömertliğin bir kazanç olduğu ifade edilmiş, manzumede de cömertliğin insana kazandıracakları üzerinde durulmuştur.

28.Hadis
الدَّيْنُ شَيْنُ الدِّينِ
(Gereksiz) borç, dinin yüz karasıdır. (Bektaş 2018: 46)
Manzume:
İtme ārāyiş-i mecāzí içün
Gerden-i himmetüŋ esír-i duyūn
Rūy-i díní olur ḫırâşîde
Pençe-i deyne kim olursa zebūn
[Sahte zinetler için himmet boynunu borca esir etme. Kim borç pençesiyle aciz düşerse onun dini de tırmalanır (zarar görür).]
Hadiste gereksiz borçlananlara yönelik bir ayıplama, kınama vardır. Bu açıdan yansıtıcı edimden söz edilebilir. Manzumede ise yönlendirici edim bulunmaktadır. Şair, sırf gösteriş için kişinin borçlanması ve bundan dolayı da fakirleşmesinin onun dinine de zarar vereceğini; bu sebeple söz konusu davranıştan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir.

29.Hadis
القَنَاعَةُ مَالٌ لاَ يَنْفَدُ
Kanaat, tükenmez bir maldır. (Bektaş 2018: 47)
Manzume:
Dāde-i ḥak ile olan ḫursend
Dāver-i mülk-i istirāḥatdür
Bir dükenmez ḫazíne ister isen
Bil ki gencíne-i ḳanāʿatdür
[Allah'ın ihsanı ile kanaatkar olan kişi rahat/huzur ülkesinin hükümdarıdır. Tükenmez bir hazine istersen bil ki (o) kanaat hazinesidir.]
Hadiste ve manzumede belirtici edim bulunmaktadır. Manzumede ikincil olarak yönlendirici edim de vardır. Dolaylı olarak kişinin kanaatkâr olması öğütlenmektedir.

30.Hadis
الصُّبْحَةُ تَمْنَعُ الرِّزْقَ
Sabah uykusu rızka engel olur. (Bektaş 2018: 48)
Manzume:
Kesb-i erzāḳ için seher-hîzî
Başka bir ni'met-i ilâhîdür
Mâni'-i kesb-i ni'met-i dâreyn

Lezzet-i ḫâb-ı ṣubḥ-gâhîdür
[Rızık kazanmak için sabah erkenden kalkmak Allah'ın bir başka nimetidir. Sabah uykusunun lezzeti iki dünya (dünya ve ahiret) nimetini kazanmaya engeldir.]
Erken kalkmanın dünyevi ve uhrevi kazançlar için önemli olduğu bilgisinin aktarıldığı hadis ve manzum şerhinde belirtici edim söz konusudur.

31.Hadis
آفَةُ السَّمَاحَةِ الْمَنُّ
Cömertliğin âfeti, başa kakmadır. (Bektaş 2018: 49)
Manzume:
Merhem-endūde-i simāḥatüŋi
Zaḫm-ı minnetle itme āzürde
Bād-ı bed-ḫíz-i imtināndan olur
Berg-i gülzār-ı luṭf pejmürde
(Merhem sürülmüş cömertiğini minnet/başa kakma yarasıyla incitme. Cömertlik gülistanının yaprağı başa kakmanın savuran fırtınasıyla perişan olur.)
Hadis metninde belirtici edimden söz edilebilirken manzumede yönlendirici edim bulunmaktadır. Şair, cömert davranan kişiye bu erdemini başa kakarak zedelememesi gerektiğini öğütlemekte, bu yolla okuru bir değer yargısını uygulamaya sevk etmeyi amaçlamaktadır.

32.Hadis
السَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ
Saîd/bahtiyar o kimsedir ki başkasından ibret alır. (Bektaş 2018: 50)
Manzume:
Odur ehl-i ceríde-i suʿadā
Ki olup kendi ḥāline ḫursend
Dil-āgāh-ı çeşm-i ʿibretine
Gayrinüŋ ḥāli ola nüsḫa-i pend
[Kutlu/mübarek kişi kanaatkar olup basiretli ibret nazarıyla başkasının hali (kendisi için) bir ibret vesikası olur.]
Mübarek/mutlu insan tanımının yapıldığı hadis ve manzume belirtici edim içermektedir.

33.Hadis
كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ
Her işittiğini söylemesi insana günah olarak yeter. (Bektaş 2018: 51)
Manzume:
Ādeme ol günāh kāfídür
Ki ide her ne gūş iderse beyān
İde mihmān-ḫāne-i gūşın
Rāyiż-i esb-i tund-ḫíz-i[3] zebân
[Her işittiğini söylemesi; kulağını bir misafirhane, dilini de çılgın ata seyis yapması (kendini dizginleyemeyip duyduklarını hemen sağa sola yetiştirmesi) kişiye günah olarak yeter.]
Toplumsal güveni zedeleyen ve bir karakter zaafiyeti olarak da toplumda değerlendirilen laf taşımanın din açısından da büyük bir günah olduğu bilgisi

[3] Süleymaniye nüshasında bulunmayan bu kısım Arkeoloji Yazmaları nüshasından (01548-001) alınmıştır.

aktarıldığı için belirtici edim bulunmaktadır. Manzume de aynı doğrultuda hadisi şerh etmektedir.

34.Hadis
كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا
Vaiz olarak ölüm yeter. (Bektaş 2018: 52)
Manzume:
Mevti yād eyle vāʿiẓ isterisen̹
Anda kevnün̹ fenâsın istiṣʿār
Her biri bir lisān-ı mevʿiẓedür
Ḥāl-i kevni beyāna seng-i mezār
(Vaiz istersen ölümü hatırla. Onda varlığın geçiciliği idrak edilir. Mevcudiyetin halini anlatan her bir mezar taşı bir öğüt/nasihat dilidir.)
Hadisin Türkçe meali ölümün ne olduğuna dair bir bilgi ve inanç taşımaktadır. Bu sebeple belirtici edim söz konusudur. Ancak manzumede bu hakikat üzerinden okura ölümü hatırlaması gerektiği açıkça bildirildiğinden yönlendirici edimden söz edilebilir.

35.Hadis
خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ
İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır. (Bektaş 2018: 53)
Manzume:
Ḫayr-ı nāsa murâduṇ ise vuḳūf
Ḫayr-ı nāsuṇ ḥadíṩin it iẕʿān
Ḫayr oldur ki cümleden efzūn
Ola ḫalḳ-ı cihāna nefʿ-resān
(İnsanların hayırlısını bilmekse muradın "insanların en hayırlısı…" hadisini anla. Tüm dünya halkına faydalı olmak her şeyden hayırlıdır.)
Din penceresinden bakınca en hayırlı insanın kim olduğu bilgisi aktarıldığından hadis metni belirtici edim içermektedir. Manzumede de bu hadisin anlaşılmasına yönelik yönlendirici bir tutum dikkati çekmektedir. Bununla birlikte tüm dünya insanlarına faydalı olmanın erdeminden söz edilmiş ve okur bu davranışa yönlendirilmiştir. Yönlendirici edim söz konusudur.

36.Hadis
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلِقَ
Allah, yumuşak yüzlü, güleç kimseleri sever. (Bektaş 2018: 54)
Manzume:
Ḫaḳ teʿālā sever o bendeyi kim
Sehl-ṭabʿ u güşāde-ḫāṭır ola
Olmayup tünd-hūy u çín-i cebín
Ḫande-rūlıḳla ḫalka nāẕır ola
(Allahü teala sert huylu, çatık kaşlı olmayıp güler yüzle insanlara bakan, gönlü ferah, yumuşak huylu kimseleri sever.)
Onaylama, takdir etme bildiren hadis ve manzume bir tutum içerdiğinden yansıtıcı edim öncelikli olarak dikkat çekmektedir.

37.Hadis
تَهَادُوا تَحَابُّوا
Birbirinize hediye veriniz, birbirinizi seviniz. (Bektaş 2018: 55)

Manzume:
Eyleŋ āmed-şüd-i hedāyāyı
Mezraʿ-ı hubba māye-baḫş-i nemā
Sen dırahtānuŋa ṣu virdükçe
O da nev-bāveler ider ihdā
[Hediyeleşin, (böylece) muhabbet tarlası gelişip büyür. Sen ağaçlarına su verdikçe o da sana yeni meyveler hediye eder.]
Hadiste açıkça bir emir bulunmaktadır. Nâbî ise manzumesinde bu emri ikrar etmekle birlikte edebî açıdan bir benzetme yaparak gerekçelendirmiştir. Her ikisinde de yönlendirici edim söz konusudur.

38.Hadis
اطْلُبُوا الْخَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ
Hayrı güzel yüzlüler katında arayın. (Bektaş 2018: 56)
Manzume:
Hūb-rūlardan it tevaḳḳuʿ-ı ḫayr
Kimseden olsa hācetüŋ maṭlūb
Maṣdar olmaġa ḫayra şāhiddür
Sūret-i ḥüsndār u manẓar-ı ḫūb
(Birisinden bir ihtiyacını talep edeceksen güzel yüzlülerden hayır ümit et. Güzel yüz/suret hayrın kaynağına şahittir.)
Hem hadisin Türkçe mealin hem de manzume yönlendirici edim içermektedir.

39.Hadis
زُرْ غِبًّا تَزْدَدْ حُبًّا
Aralıklarla ziyaret et ki sevgin artsın. (Bektaş 2018: 57)
Manzume:
Dostānuŋ miyānesinde olur
Ṣoḥbet-i muṭṭaşıl kelāl-engíz
Fāsıla tāze şevḳ ider írāş
Ṣoḥbet-i ġıbb olur muḥabbet-ḫíz
(Bitmek bilmeyen/sık sohbet dostların arasında bıkkınlığa sebep olur. Ara vermek şevki tazeler, günaşırı sohbetle muhabbet artar.)
Hadis metni açık bir emir, dolayısıyla da yönlendirici edim içermektedir. Manzume ise bu durum hadis metnin olduğu gibi emir cümlesi olarak ifade edilmemiş, konuyla ilgili bilgilendirme yapılarak okurun çıkarımda bulunması istenmiştir. Dolayısıyla belirtici edim söz konusudur.

40.Hadis
طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ
Ayıbı başkalarının ayıbı ile uğraşmaktan kendini alıkoyana ne mutlu. (Bektaş 2018: 58)
Manzume:
Devlet anuŋ ki bezm-i ʿālemde
Eyleyüp kendi ḥāline diḳḳat
Kendü ʿaybın tecessüs eylemeden
Bulmaya ġayre bakmaġa furṣat
[Kendi haline dikkat edip, kendi ayıbının peşine düşmekten başkalarını(n ayıplarına) bakmaya fırsat bulamayan kişiden daha mutlusu dünyada yoktur.]

Hem hadis metni hem de manzumede dolaylı bir yönlendirme bulunmakla birlikte daha çok bir davranış biçiminin takdir edilmesi söz konusudur. Bu açıdan yansıtıcı edim içermektedir.

3. Sonuç

Hadisler dinin tesisinde, ibadetlerin şekillenmesinde kısacası dinî kaynaklarda belirleyici etkiye sahip metinlerdir. Bu sebeple hadislerin anlam boyutu üzerinde yapılacak hassas çalışmalar onların anlaşılmasına katkı sunacaktır. Bu noktada söz edim kuramının söylem ve metinlerin çözümlenmesinde başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Austin ve Searle'ün yaptığı sınıflandırmalar kuramsal çalışmalara temel teşkil etmektedir.

Bu çalışma edebiyatımızda bir gelenek haline gelen kırk hadis seçkisinin manzum şerhi üzerinedir. 17. yüzyıl şairlerinden Nâbî'ye ait Manzûm Hadîs-i Erba'în Tercümesi'nde yer alan söz edim yapıları Searle'ün kuramsal sınıflandırması esas alınarak incelenmiştir. Söz edim yapıları Searle'ün sınıflandırmasına göre *kesinleyici (belirtici), yöneltici (yönlendirici), dışavurucu (yansıtıcı), bildirge (bildirici), yükleyici (yükümleyici) edimler* çerçevesinde ele alınmıştır. Sadece manzumeler değil hadislerin Türkçe mealleri de bu açıdan ele alınarak hadis metni ile manzume arasında söz edim yapısı açısından fark olup olmadığı da ortaya konulmuştur. Veriler, hadis metinlerinin anlamlandırılmasında anlamsal düzlemin yanı sıra edimsel düzlemin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular ışığında 11 hadiste (%27,5) manzumeler ile Türkçe mealler arasında söz edim yapıları açısından farklılık bulunmaktadır, 29 hadiste herhangi bir farklılık yoktur. Dolayısıyla hadislerin %72,5'i bu açıdan birbiriyle uyum içerisindedir. Farklılıkların sebebinin şairin tercümede temel mesaja bağlı kalırken metne birebir sadık kalmaması, özgün yorumunu katması olduğu düşünülmektedir. Bu özgün ve edebî dokunuşlar kimi hadislerin mealleri ve manzum tercümeleri arasında söz edim yapısı açısından farklılığı sonuç vermiştir.

Sayısal dağılım dikkate alındığında hadis metinlerinin Türkçe meallerinde 25 belirtici edim, 11 yönlendirici edim, 4 yansıtıcı edime; hadislerin manzum tercümelerinde 21 belirtici edim, 16 yönlendirici edim, 3 yansıtıcı edime rastlanmıştır. Bu sonuç, hadis metinlerinin temelde bilgilendirici ve öğretici bir söylem üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Belirtici edimlerin ağırlıklı olması, hadislerin çoğunlukla dinî-ahlaki gerçekleri bildirme, açıklama ve tanımlama işlevine sahip metinler olduğunu doğrulamaktadır. Mealler ve manzum tercümeler arasında yapılan mukayesede sayısal tablodaki verilerin birbirine yaklaşık olması metin türlerindeki farklılığa rağmen edimsel amaçların ortaklığına işaret etmektedir. Hadislerin öğretme, ahlaki ilkeleri betimleme ve insanları buna yönlendirme işlevleri büyük ölçüde korunmuştur. Bu edimsel amaçtaki ortaklık söz edim dağılımlarını da büyük ölçüde birbirine yaklaştırmıştır.

Belirtici söz edimleri bildirişim işlevleri çerçevesinde değerlendirildiğinde gönderge işlevinin ön plana çıktığı söylenebilir. Yönlendirici sözceler ise çağrı

işlevi (emir, istek, gereklilik vb.) yerine göndergesel işlev (bilgilendirici/belirtici) biçiminde kullanılmıştır. Bu tercih iletişim açısından önemlidir çünkü çağrı işlevli sözceler alıcılar tarafından hoş karşılanmaz. Emredici bir üslup okuyucuda olumsuz etkiyi doğurabilir. Bilgilendirici/belirtici yaklaşımda ise iknaya giden yol bilinçlenmeden geçmektedir. Bilinçlenme ile birlikte gönüllü bir yönelim ortaya çıkacaktır.

Hadis-i Şerif meallerinde ve Nabi'nin manzumelerinde belirtici edimlerin ağırlıkta olması Grice'e ait iş birliği ilkesi çerçevesinde ele alındığında metinlerin gereği ve yeteri kadar itikadi/ahlaki bilgiyi sağlıklı bir şekilde (nicelik ve nitelik maksimlerine uygun) okuyucuya aktarma amacına yönelik oluşturulduğu söylenebilir. Metinler arasında retorik farklılıklar bulunmakla birlikte ortak bir zeminin varlığından söz edilebilir. Manzumeler büyük ölçüde ihlaller değil doğrudan ve açık bildirimler üzerine kuruludur. Çalışmada Grice'ın iş birliği ilkesi, edimsel dağılımların yorumlanmasına katkı sağlayan bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Ancak maksim ihlalleri ve ima üretimi üzerinden yürütülecek ayrıntılı bir analiz, metodolojik olarak farklı bir inceleme düzlemini gerektirdiğinden burada kapsam dışı bırakılmıştır

Öte yandan yönlendirici edimlerin manzumelerde bir miktar artış göstermesinin (meallerde 11 iken manzumelerde 16), tür ve bağlam farklılığıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Şiirler, düz yazıya göre daha etkili metinlerdir. Bu durum Nâbî'nin manzum tercümelerinde didaktik tonu güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu tercihin, okuyucuda doğrudan bir davranış değişikliği oluşturmaktan ziyade, öğüt verici ve ikna edici bir üslup geliştirme amacına bağlı olduğu söylenebilir. Yansıtıcı edimlerin her iki metin türünde sınırlı sayıda kalması ise hadislerin temel işlevinin duygusal dışavurumdan çok bilgi aktarma ve yönlendirme odaklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Söz edim yapılarındaki söz konusu farklılığın hadislerin içeriği ile ilgili olduğu da söylenebilir. Nabi'nin ahlaki ve itikadi (inanca dayalı) hadislerde farklı bir üslup benimsediği görülmektedir. İtikadi içerikli hadislerde metne daha sadık kalırken ahlaki hadislerde yorumlama noktasında daha rahat davrandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz edim dağılımları, hadislerin tematik içeriği ve işlevsel bağlamıyla doğrudan ilişkilidir.

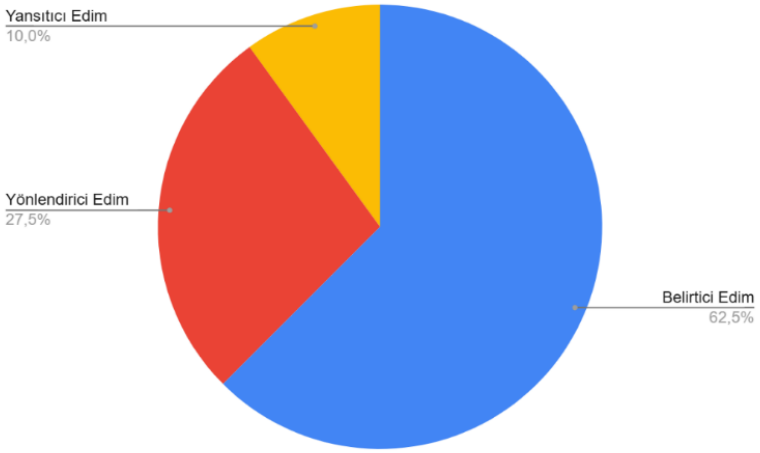
Çalışma, manzum hadis tercümelerinin yalnızca biçimsel bir aktarım faaliyeti olmadığını; aynı zamanda pragmatik ve söylemsel düzeyde yeniden üretim süreçlerini içerdiğini göstermektedir. Nabî'nin hadis tercümelerinde dil sadece bir bildirişim aracı olarak değil, düşünceyi şekillendiren ve davranışı yönlendiren bir eylem alanı olarak da kullanılmıştır. Bu açıdan hadis tercümelerinin söz edim kuramı çerçevesinde ele alınmasının metinlerin daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği düşünülmektedir. Bu tarz bir yöntemle farklı metinlerin incelenmesi söz edim yapılarının dönem, tür, üslup özellikleri bakımından karşılaştırılmasına katkı sunacaktır.

Çalışmaya konu olan hadislerdeki söz edim yapılarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

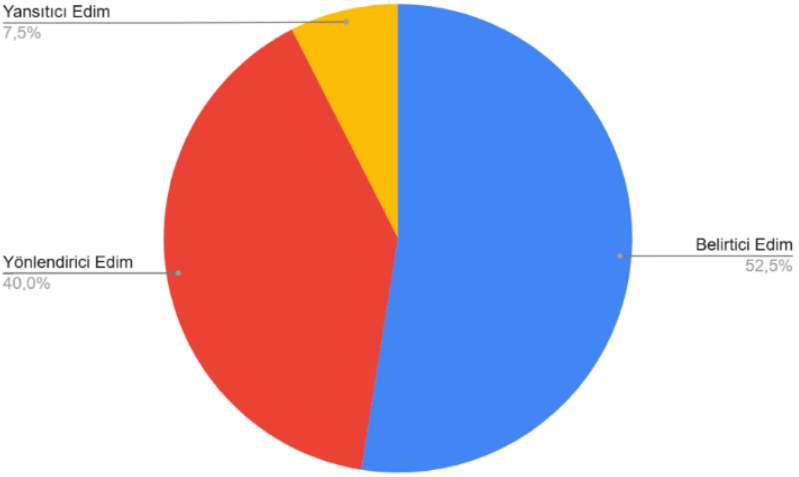
Tablo 1. Hadislerin Mealleri ile Manzum Tercümelerindeki Söz Edim Yapıları

Hadis No	Hadisin Türkçe Meali	Manzume
1	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
2	Belirtici Edim	Belirtici Edim
3	Belirtici Edim	Belirtici Edim
4	Belirtici Edim	Belirtici Edim
5	Belirtici Edim	Belirtici Edim
6	Belirtici Edim	Belirtici Edim
7	Belirtici Edim	Belirtici Edim
8	Belirtici Edim	Belirtici Edim
9	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
10	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
11	Belirtici Edim	Belirtici Edim
12	Belirtici Edim	Belirtici Edim
13	Belirtici Edim	Belirtici Edim
14	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
15	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
16	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
17	Belirtici Edim	Belirtici Edim
18	Belirtici Edim	Belirtici Edim
19	Belirtici Edim	Belirtici Edim
20	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
21	Yansıtıcı Edim	Yansıtıcı Edim
22	Yönlendirici Edim	Belirtici Edim
23	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
24	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
25	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
26	Yönlendirici Edim	Belirtici Edim
27	Belirtici Edim	Belirtici Edim
28	Yansıtıcı Edim	Yönlendirici Edim
29	Belirtici Edim	Belirtici Edim
30	Belirtici Edim	Belirtici Edim
31	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
32	Belirtici Edim	Belirtici Edim
33	Belirtici Edim	Belirtici Edim
34	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
35	Belirtici Edim	Yönlendirici Edim
36	Yansıtıcı Edim	Yansıtıcı Edim
37	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
38	Yönlendirici Edim	Yönlendirici Edim
39	Yönlendirici Edim	Belirtici Edim
40	Yansıtıcı Edim	Yansıtıcı Edim

Şekil 1. Hadislerin Türkçe Meallerindeki Söz Edim Yapıları

Şekil 2. Nâbî'nin Manzumelerindeki Söz Edim Yapıları

Kaynakça

AKKAYA, Nevin; TOPLU, Berfu Can (2022). "Uzay Güzeli Adlı Çocuk Oyununda Söz Edimsel Uygulama". *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi,* 54: 1006-1015.

ALTINÖRS, Selami Atakan (2023). "Malinowski'ye Göre Dilin Edimsel İşlevi". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi,* 11: 148-166.

AUSTİN, John Langshaw (2009). *Söylemek ve Yapmak* (Çev. R. Levent Aysever). İstanbul: Metis.

BEKTAŞ, Ekrem (2018). *Nâbî Şerh-i Çihl Hadis-i Nebi Kırk Hadis Tercümesi*. Şanlıurfa: Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı.

BELL, Roger (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice.* London: Longman.

EZİLER KIRAN, Ayşe (2014). "Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim". *Turkish Studies*, 9/6: 719-729.

EZİLER KIRAN, Ayşe (2019). "Sözceleme Kuramları ve Öznellik: Ben'in Halleri". *Prof. Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı-Dr. Sedat Sever'e Armağan* (Edt. Sedat Karagül). Ankara: Ankara Üniversitesi, 87-97.

GRİCE, Herbert Paul (1975). "Logic and Conversation". *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (Edt. Peter Cole, Jerry L. Morgan). Newyork: Academic, 45-53.

GÜVEN, Esra; EZİLER KIRAN, Ayşe (2021). "Sözceleme Kuramı Çerçevesinde 'Biz' Adılının İncelenmesi". *Litera*, 31/1: 309-327.

HİRİK, Seçil (2019). "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Söz Edim Yapıları". *Manas Sosyal Araştırmalar,* 8(Ek Sayı 1): 751-768.

JAKOBSON, Roman (1960). "Linguistics and Poetics". *Style in Language* (Edt. Thomes Sebeok). Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 350-377.

KARAHAN, Abdulkadir (2006). "Nâbî". *İslâm Ansiklopedisi*, 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 258.

KILIÇ, Veysel (1990). "Söz-Eylem Kuramı". *Dilbilim,* 9: 249-258.

KIRAN, Zeynel (1999). "Sözceleme ve Göstergebilim". *Dilbilim Araştırmaları,* 10: 93-99.

ÖZDEMİR, Hikmet (2012). "Nâbi'nin Kırk Hadis Tercümesi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları,* 6: 139-154.

SANCAKLI, Saffet (2017). "Hadislerin Doğru Yorumlanmasında Hz. Peygamber'in Dolaylı Anlatım Üslubunun Analizinin Önemi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,* 8/1: 105-146.

SAY, Gamze (2019). "Ay Işığında Şamata Adlı Tiyatro Metninde Söz Edim İncelemesi". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE*, 9/1: 274-286.

SEARLE, John Rogers (2011). *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak* (Çev. R. Levent Aysever). Ankara: Bilgesu.

SEARLE, John Rogers (2000). *Söz Edimleri Bir Felsefe Denemesi* (Çev. R. Levent Aysever). Ankara: Ayraç.

WITTGENSTEIN, Ludwig (2005). *Felsefî Soruşturmalar* (Çev. Deniz Kanıt). İstanbul: Totem.